

został im wyznaczony. Aby jednak ten pełny cel osiągnąć, muszą wierni starać się o dwie rzeczy: o wtajemniczenie zarówno w Biblię jak i w liturgię. Nie chodzi tu o czysto teoretyczne poznanie, ale o pełne wtajemniczenie tzn. o przeżycie zarówno Biblii jak i liturgii, co znowu jest owocem danej nam przez Boga i przez nas przyjętej Jego łaski.

Kraków

KS. STANISŁAW GRZYBEK

Ks. Józef Kudasiewicz

JEDNOŚĆ DWU TESTAMENTÓW JAKO ZASADA WYJAŚNIENIA MISTERIUM CHRYSYSTUSA W KOŚCIELE PIERWOTNYM

Przez misterium Chrystusa rozumiemy tajemnice życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa oraz tajemnicę zbawienia ludzkości zrealizowaną w Nim i przez Niego¹. Natomiast Kościół pierwotny oznacza tu Kościół apostołski, znany nam z pism Nowego Testamentu.

1. KOŚCIOŁ PIERWOTNY WOBEC MISTERIUM CHRYSYSTUSA

Głoszenie Jezusa i Jego dobrej nowiny już w samych swoich początkach stanęło wobec trudnego problemu: w jaki sposób i w jakim języku głosić Żydom i poganom tajemnicę zbawienia zrealizowaną w Jezusie Chrystusie. Do jakich odwoływać się pojęć i obrazów, by ułatwić zrozumienie tej tajemnicy. Już pierwsi głosiciele dobrej nowiny i pierwsi teologowie Nowego Testamentu zwrócili uwagę na Stary Testament. I głównie tam, w Starym Testamencie, a nie w świecie hellenistycznym, szukano pojęć i obrazów do wyjaśnienia tajemnic chrześcijaństwa².

To zwrócenie się ku Staremu Testamentowi swoją najgłębszą podstawę miało w nauczaniu samego Jezusa, który istotne tematy swej dobrej nowiny wiązał z centralnymi ideami teologii prorockiej i apokaliptycznej. Wystarczy wspomnieć tylko niektóre przykłady:

¹ Por. A. Grillmeier, *Die Mysterien des Lebens Jesu*, w: *Mysterium Salutis* (Grundriss Heilsgeschichtlicher Dogmatik, herausgegeben von J. Feiner u. M. Löhrer) Einsiedeln 1969, t. III/2 s. 3n.

² Por. P. Grelot, *Sens chrétien de l'Ancien Testament*, Tournai 1962, s. 10 n. Tenże, *Bible et Théologie* (Le Mystère chrétien), Paris 1965, s. 8n. Tłumaczenie polskie *Biblia i Teologia. Stare Przymierze — Pismo św.* w: *Tajemnica Chrystusa II*, Poznań 1969 s. 7.

Królestwo Boże, nowe Przymierze, obietnica życia wiecznego. Następnie swoją własną misję, sens swojego życia i śmierci wyjaśnił w kategoriach przygotowanych w Starym Testamencie. Widać to w sposób szczególny, studiując tytuły, jakimi określał się Jezus³.

Tą samą drogą wytkniętą przez Jezusa poszli apostołowie i pierwsi głosiciele dobrej nowiny. W świetle i przy pomocy Starego Testamentu wyjaśniali tajemnicę Chrystusa. Pierwsza głębsza refleksja teologiczna nad tajemnicą życia i dzieła Jezusa, z jaką spotykamy się w listach św. Pawła, w teologii poszczególnych synoptyków oraz w pismach św. Jana, pójdzie tą samą drogą. Soteriologię swoją np. św. Paweł opracuje w terminologii i w świetle starotestamentowym⁴.

Szczególną rolę w tym wyjaśnieniu tajemnicy Chrystusa odegrało słownictwo religijne przygotowane przez tłumaczy LXX. Stało się ono podstawowym narzędziem do wyjaśniania tajemnicy chrześcijaństwa. Cały szereg podstawowych terminów teologicznych Nowego Testamentu staje się w pełni zrozumiałym w świetle terminologii LXX⁵.

2. TEOLOGICZNE PODSTAWY METODY JEDNOŚCI DWU TESTAMENTÓW JAKO ZASADY INTERPRETACJI MISTERIUM CHRYSTUSA

Jedność dwu Testamentów była więc podstawową metodą inicjacji i eksplikacji tajemnicy Chrystusa w Kościele pierwotnym. I chociaż metoda ta była w różny sposób stosowana przez różnych autorów, to jednak da się wysłedzić pewne zasady ogólniejsze, leżące u podstaw różnych typów argumentacji. Do zasad tych należą następujące: a) zasada jedności obydwu Testamentów i kontynuacji historii zbawienia; b) zasada zapowiedzi i wypełnienia; c) zasada typologii.

a) Zasada jedności i kontynuacji

Uwaga autorów biblijnych nie tyle jest tu skierowana na Pismo św. jako dzieło literackie i jego jedność, ile raczej na samą świętą historię, którą ono przedstawia. Na historię świętą autorzy Nowego Testamentu patrzą jako na progresywną realizację Bożych

³ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament d'après le Nouveau Testament* (Lectio Divina 34), Paris 1962, s. 45—64. Ks. J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne*. w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1969, s. 149—158. J. Fitzmyer, *Tradycja o Synu Dawida*. Rozdział 22, 41—46 *Ewangelii Mateusza oraz paralelne teksty synoptyczne*, Concilium 1—10 (1966/7) s. 596—604.

⁴ Por. Ks. K. Romaniuk, *Teologia biblijna Nowego Testamentu*, Studia Theologica Varsaviensia 8 (1970) 403 n.

⁵ Por. S. Lyonnet, *De peccato et redemptione* II. De vocabulario redemptionis (Scripta Pontificii Instituti Biblici 112), Roma 1960, s. 8—117. Ks. J. Kudasiewicz, *Harmonia obu Testamentów w świetle najnowszych badań*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, t. X, z. 1 (1963) s. 53—58.

planów zbawienia, jako na długie przygotowanie Jezusa Chrystusa i jego dzieła. Jezus Chrystus jest punktem kulminacyjnym i decydującym tego skomplikowanego procesu historycznego⁶.

Ideę jedności i kontynuacji wyrażają najprzód autorzy Nowego Testamentu przez genealogie. Stary Testament znał rodzaj literacki zwany genealogią czy rodowodem. Genealogie w sposób bardzo plastyczny wyrażały jedność i kontynuację historii zbawienia, a równocześnie miejsce centralne dawały Jezusowi Chrystusowi. Łukasz wychodzi od Jezusa Chrystusa wykazując, że pochodzi on z rodu pierwszego człowieka Adama. Dzięki temu jego rodowód ma wyraźne cechy uniwersalistyczne. Jezus przedstawiony został nie jako kwiat narodu izraelskiego, lecz całej ludzkości, która za ojca ma Adama (Łk 3, 38). Mateusz natomiast świadomie połączył Jezusa z historią ludu Obietnicy. Jezus pochodzi z pokolenia Abrahama i z rodu Dawida (Mt 1). Historię ludu wybranego, który wydał i przygotował przyjsie Jezusa dzieli na trzy wielkie etapy: od Abrahama do Dawida, od Dawida do niewoli babilońskiej, od niewoli babilońskiej do Chrystusa (Mt 1, 17). Chrystus jest ostatnim ogniwem i szczytem tej długiej historii⁷.

Ten sam temat kontynuacji i jedności świętej historii zbawienia rozwijają również niektóre mowy Dziejów Apostolskich. Klasycznym przykładem jest mowa św. Szczepana (Dz 7, 1—53). Uwaga mówcy zwrócona jest w sposób szczególny na wydarzenia historyczne. Ta święta historia ma swój sens. Jest ona w ciągłym dynamicznym ruchu w kierunku wyznaczonego celu. Celem tym jest Jezus Chrystus⁸. Panem i rządcą tej historii jest sam Bóg (Dz 13, 17. 21. 23). To właśnie Bóg *stosownie do obietnicy, wyprowadził Izraelowi Zbawiciela Jezusa* (Dz 13, 23). Dzięki temu historia nie jest ślepym następstwem czasów, lecz jest celowo przez Boga kierowaną historią zbawienia, której punktem centralnym jest Zbawiciel Jezus. W nim znalazły swoje wypełnienie obietnice i proroctwa; w Nim wypełniły się czasy i przybliżyło się Królestwo Boże (Dz 10, 6; 13, 22; 13, 34; 2, 30)⁹.

⁶ Por. C. Larcher. *L'Actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, 353 n. P. de Surgy, *Les grandes étapes du mystère du salut* (Foi Vivant 108), Paris 1969, s. 153—158.

⁷ Por. J. Dupont, *La genealogia di Gesù secondo Matteo 1, 1—17*, *Bibbia e Oriente* 4 (1962) 3—6. X. Léon-Dufour, *Livre de la genèse de Jésus-Christ*, w: *Etudes d'Évangile*, Paris 1965, s. 40—63. J. Riedl, *Die Vorgeschichte Jesu. Die Heilsbotschaft von Mt 1—2 und Lk 1—2* (Biblische Forum 3), Stuttgart 1968, s. 16—29.

⁸ Por. R. Pesch, *Die Vision des Stephanus* (Stuttgarter Bibelstudien 12), Stuttgart 1966, s. 41 n.

⁹ Por. C. H. Dodd, *The Bible today*, Cambridge 1952, s. 74. Bardzo trafnie tę zasadę kontynuacji ujął P. de Surgy: „On ne peut lire le Nouveau Testament sans remarquer comment le Christ est en continuité avec le déroulement de l'histoire du salut. Il est en continuité avec l'histoire de l'univers: le Verbe qui s'est incarné est le créateur du monde... Il est en continuité avec l'histoire de l'humanité: pour mettre la chose

Najgłębszym fundamentem zasady jedności i kontynuacji jest biblijna koncepcja czasu (*Kairós*) i historii. Czas miał swój początek, który zbiega się ze stworzeniem wszechświata. Czas ten rozwija się i niejako płynie w sposób ciągły. Jest on pojmowany jako linia prosta. Czas ten został u swych początków ustalony, przewidziany i zaplanowany przez samego Boga. Każdy moment tego czasu jest nosicielem szczególnych zamiarów Bożych. Czas ten zdąża do wyznaczonego celu, którym jest wydarzenie Jezusa. Ta prosta linia czasu została przecięta w samym swym środku przez śmierć Chrystusa na Krzyżu i Jego Zmartwychwstanie. W ten sposób wydarzenie Jezusa jest punktem centralnym historii zbawienia, jest „środkiem” czasów. Wydarzenie Chrystusa nie oznacza jednak końca czasów, które przedłuża się aż do paruzji. Wydarzenie decydujące już się dokonało, przynosząc nowy podział czasów¹⁰. Przed Chrystusem historia zbawienia rozwijała się na linii ciągłej, wstępującej i progresywnej. Dzięki właśnie takiej koncepcji historii i czasu cały Stary Testament jest świadectwem długiego przygotowania tego wielkiego wydarzenia, jakim był Jezus i Jego dzieło. Natomiast pisma Nowego Testamentu mogły nawiązywać do tych różnych wątków przygotowawczych: do linii Adam—Chrystus (Łk 1, 38; Rz 5, 12 n.) lub do linii Abraham—Chrystus (Mt 1, 1; Gal 3, 6—4, 7)¹¹.

en évidence, saint Luc établit la généalogie du Christ non seulement jusqu'à Abraham, père du peuple élu, mais jusqu'à Adam, père du genre humain ... Il est en continuité avec l'histoire du peuple de Dieu...". *Les grandes étapes du mystère du salut*, s. 153 n.

¹⁰ Por. O. Cullmann, *Christ et le temps. Temps et Histoire dans le christianisme primitif*, Neuchatel—Paris 1957, s. 25—80. Tenże, *Heil als Geschichte. Heilsgeschichtliche Existenz im Neuen Testament*, Tübingen 1965, s. 85 n. P. de Surgy, *Les grandes étapes du mystère du salut*, s. 229 n. O Chrystusie jako „środku” czasów zob. H. Conzelmann, *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas* (Beiträge zur historischen Theologie 17), Tübingen⁵ 1964, s. 8 n.

¹¹ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 362. Warto tu zaznaczyć, że biblijne pojęcie czasu i historii różni się całkowicie od koncepcji grecko-hellenistycznych. Grecy przedstawiali sobie bieg czasów nie w formie ciągłej linii, lecz w formie cyrkularnej, w formie koła. Czasy, wydarzenia, a nawet sytuacje ciągle na nowo rytmicznie się powtarzają. Żadne wydarzenie nie ma charakteru jedyne i niepowtarzalnego. Wydarzyło się kiedyś, wydarza się dziś i powtórzy się w przyszłości, ciągle na nowo jak obrót koła. Kosmiczne trwanie czasu jest powtarzaniem się i powrotem. Tu właśnie w koncepcji czasu widzi Cullmann zasadniczą różnicę między chrześcijaństwem a greckim i hellenistycznym pogaństwem. Chrześcijańska koncepcja czasu daje zupełnie nową wizję rzeczywistości. „Les Grecs ne concevant pas les temps comme une ligne droite, le champ d'action de la Providence ne peut être l'histoire dans son ensemble, mais seulement le destin des individus. L'histoire n'est pas soumise à un *télos*”. *Christ et le temps*, s. 38. Zob. również ks. L. R. Stachowiak, *Teologiczno-biblijna problematyka czasu*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 17 (1964) s. 291—303.

b) Zasada zapowiedzi i wypełnienia.

W momencie swego pojmania Jezus zwraca się do tłumu ze słowami: *Stało się to wszystko, żeby się wypełniły Pisma proroków* (Mt 26, 56). A nieco wcześniej, nakazując uczniom schować miecz, wyjaśnia: *Jakże więc spełnią się Pisma, że tak się stać musi?* (Mt 26, 54). Zmartwychwstały, ukazując się swym uczniom, takie do nich — w ujęciu Łukasza — kieruje słowa: *Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach ... Mesjasz będzie cierpiał i trzeciego dnia zmartwychwstanie; w imię Jego głoszone będzie nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom* (Łk 24, 44—47). Pierwotne przepowiadania apostołskie również od samych początków kładło wielki nacisk na wypełnienie się Pisma w życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa oraz w darze Ducha Św. i w założeniu Kościoła. Temat wypełnienia Pism należy do fundamentalnych tematów pierwotnego kerygmatu. Św. Piotr w drugiej mowie do mieszkańców Jerozolimy głosi: *A Bóg w ten sposób spełnił to, co zapowiedział przez usta wszystkich proroków, że Jego Pomazaniec będzie cierpiał* (Dz 3, 18). Św. Paweł odtwarzając schemat pierwotnej katechezy (1 Kor 1), 3—4) przekazuje adresatom swego listu naukę, że *Chrystus umarł — zgodnie z Pismem — za nasze grzechy, że został pogrzebany, że zmartwychwstał trzeciego dnia — zgodnie z Pismem*. Wreszcie św. Piotr utrzymuje, że zbawienie przyniesione przez Chrystusa było zapowiedziane przez Proroków: *Nad tym zbawieniem wszczęli poszukiwania i badania prorocy — ci, którzy przepowiadali przeznaczoną dla was łaskę* (1 P 1, 10)¹².

U podstaw wszystkich tych wypowiedzi leży przeświadczenie, że Chrystus i tajemnice Jego życia, a w sposób szczególny Jego Męka, Zmartwychwstanie, odpuszczenie grzechów oraz zbawienie pogan zostały zapowiedziane w Piśmie. Pełny teologiczny sens tych zapowiedzi i wypełnienia ujawnia się w sposób szczególny przy studium terminologii użytej w wyżej wspomnianych tekstach. Na określenie idei wypełnienia Pisma pisarze Nowego Testamentu najczęściej używają czasownika *plêroûn*. W znaczeniu wypełnienia Pisma termin ten występuje przede wszystkim u Mateusza (1, 22; 2, 15; 4, 14; 8, 17; 12, 17; 13, 35; 21, 4; 26, 54; 26, 56), następnie u św. Jana (12, 38; 13, 18; 15, 25; 17, 12; 15, 24. 36) oraz u św. Łukasza (4, 21; 24, 44; Dz 1, 16; 3, 18; 13, 27). Podmiot czasownika *plêroûn* jest bardzo zróżnicowany: najczęściej jest nim „Pismo” lub „Pisma”, następnie jako podmiot występuje „Słowo” powiedziane przez proroka lub proroków względnie

¹² Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 295 n. P. Grelot, *Sens chrétien de l'Ancien Testament*.

¹³ Por. J. Dellinger, *Plêroûn*, TWNT, VI, s. 294 n. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament* s. 296 n.

przez samego Pana (Mt 1, 22). To zróżnicowanie podmiotów tego samego orzeczenia jest bardzo znaczące. Poza słowami Pisma i proroków stoi sam Pan, który niegdyś mówił przez proroków, a następnie On sam kieruje wypełnieniem swego słowa, On sam realizuje to wszystko, co wcześniej zapowiedział i obiecał. Idea ta wyraźnie została przedstawiona w *Dziejach: Bóg w ten sposób spełnił to, co zapowiedział przez usta wszystkich proroków* (Dz. 3, 18). Bóg więc najprzód powiedział w Piśmie, a następnie jego dziełem jest również realizacja tego, co zostało zapowiedziane. Chodzi tu więc wyraźnie o realizację planów Bożych, o wypełnienie tego, co Bóg zamierzał wtedy, gdy tchnął swego Ducha na proroków. Termin *plêrousthai* oznacza realizację kompletną i doskonałą. Wszystkie wyrocznie prorockie otrzymały swój pełny sens w wydarzeniu Chrystusa. Analiza terminu *plêroun* wskazuje wyraźnie jak zasada „zapowiedzi i wypełnienia” związana jest ściśle z zasadą „jedności i kontynuacji”.

Autorzy Nowego Testamentu nie zadawali się jednak ogólnym stwierdzeniem wypełnienia się zapowiedzi Pisma, lecz cytowali konkretne teksty Starego Testamentu, wskazując na ich realizację w Chrystusie. Prawdopodobnie w Kościele pierwotnym istniały nawet zbiory tekstów mesjańskich. Były one pochodzenia chrześcijańskiego a nie żydowskiego. Składały się nie z wyrwanych z kontekstu wierszy, lecz raczej z krótkich perykop, które nadawały się do wyjaśnienia istotnych punktów kerygmatu apostołskiego. W skład tych zbiorów wchodziły zapewne perykopy z Joela proroka (2—3), pieśni o cierpiącym Słudze Jahwy oraz niektóre psalmy. Zbiory te były dziełem pierwszych głosicieli dobrej nowiny w fazie jej ustnego przekazu. Wzorem dla twórców tych zbiorów był sam Jezus, który pewne teksty Starego Testamentu uważał za świadectwa o Nim samym. Nie do przyjęcia jest więc twierdzenie, według którego te zbiory tekstów mesjańskich Kościoł pierwotny przejął od Żydów¹⁴.

Zasada „zapowiedź—wypełnienie” zawiera w sobie kilka typów argumentacji skrypturystycznej. Na szczególną uwagę zasługuje konkretne zastosowanie tej zasady w ewangelii Mateusza. Szczególne miejsce w tej ewangelii zajmują tzw. cytaty refleksyjne. Autor zastanawia się refleksyjnie nad wydarzeniami z życia Jezusa i dostrzega w nich wypełnienie się zapowiedzi Pisma. Cytaty te bardzo łatwo rozpoznajemy po prawie identycznej formule introdukcyjnej: *Stało się to, aby wypełniło się Pismo* (lub *słowo proroka, proroków, lub Pana*). Refleksja ewangelisty dokonuje się w świetle Starego Testamentu. W tajemnicach życia Jezusa i w Jego nauce widzi spełnienie się planów Bożych zapowiedzianych w Starym Testamencie. Cechą

¹⁴ Istnienie tego typu zbiorów potwierdzają tzw. *Testimonia* znalezione w 4 Q zawierające zestaw cytatów biblijnych z komentarzem o charakterze mesjańskim. J. T. Milik, *Dieci anni di scoperte nel deserto di Giuda*, Torino 1957, s. 31 n. 64.

specyficzną cytatów przytaczanych przez Mateusza jest to, że nie idą one często dosłownie ani za tekstem hebrajskim, ani za LXX, ani też za innym tłumaczeniem greckim. Są one niekiedy pewnego typu kompozycją z różnych tłumaczeń oraz zawierają pewne adaptacje i retusze wprowadzone przez samego ewangelistę. Wszystko to wskazuje na pewną pracę nad tekstem. Najlepiej uwidoczni się to na przykładzie. Fakt opuszczenia przez Jezusa Nazaretu oraz osiedlenia się w Kafarnaum nad jeziorem, na pograniczu Zabulona i Neftalego uważa za wypełnienie się proroctwa Izajasza (Iz 8, 23; 9, 1): *Opuścił Nazaret, przyszedł i osiadł w Kafarnaum nad jeziorem, na pograniczu Zabulona i Neftalego. Tak miało się spełnić słowo proroka Izajasza: Ziemia Zabulona i ziemia Neftalego. Droga morska, Zajordanie, Galilea pogan! Lud, który siedział w ciemności, ujrzał światło wielkie, i mieszkańcom cienistej krainy śmierci światło weszło* (Mt 4, 13—16). Praca teologiczna nad tekstem i kontekstem jest tu bardzo wyraźna. Do faktu ewangelicznego — osiedlenia się Jezusa w Kafarnaum — dodaje amplikację: *nad jeziorem, na pograniczu Zabulona i Neftalego*. Zdanie to przygotowuje wprowadzenie cytatu, a następnie harmonizuje fakt z cytatem biblijnym. Pracę teologiczną widać również w samym cytacie. Zamiast stylu narracyjnego (Iz 8, 23) wprowadza mowę niezależną zwracając się do mieszkańców tych ziem. Tekst cytatu wyraźnie odbiega od LXX, a zbliża się raczej do tekstu maseoreckiego. W wielu jednak punktach nie odpowiada ani jednemu, ani drugiemu. Zamiast Izajaszowego *lud kroczący w ciemnościach* — co jest zrozumiałe w kontekście izajańskim — wprowadza *lud, który siedział w ciemnościach*. Dzięki tej adaptacji czyni wyraźniejszą aluzję do stanu duchowego żydów współczesnych ewangelicie a zamieszkujących Galileę. Mateusz patrzy na zapowiedzi Starego Testamentu w świetle realizacji ich w Nowym Testamencie¹⁵.

Drugi sposób konkretnego wykorzystania zasady „zapowiedź—wypełnienie” spotykamy w ewangelii Łukasza. U Łukasza czasownik *plêroûn* oznacza najczęściej wypełnienie własnym czynem zapowiedzi Pisma lub wyroczni proroków (4, 21). Jezus wypełnić musi (*dei*) swój swój *exodos* zapowiedziany i przygotowany w Starym Testamencie. W przeciwieństwie jednak do Mateusza, rzadko wskazuje na konkretne teksty zapowiedziane w Starym Testamencie i wypełnione przez Jezusa.

Łukasz — szczególnie w ewangelii — unika wyraźnie poszczególne tekstów biblijnych jako dowodów skrypturystycznych. Dla

¹⁵ Por. K. Stendahl, *The School of St Matthew and its use of the Old Testament*, Uppsala 1954, s. 174 n. G. Strecker, *Der Weg der Gerechtigkeit. Untersuchung zur Theologie des Matthäus* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testament, 82), Göttingen 1962, s. 49—85. Ks. J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne*, s. 192 n.

Łukasza cała historia Jezusa stoi pod *dei woli* Bożej wyrażonej w całym Piśmie (2, 39)¹⁶.

Zamiast pełnych cytatów Łukasz woli używać terminologii Starego Testamentu i czynić wyraźnie do niego aluzje. W wielu innych miejscach — pisze K. H. Schelkle¹⁷ — widać wpływ Starego Testamentu na narracje o dzieciństwie, choć nigdzie nie jest o tym wprost powiedziane. Liczne słowa i zdania ze Starego Testamentu, wplecione w tekst ewangelii, nie są ozdobami czy pustymi zwrotami retorycznymi, lecz służą do wykazania, że w historii Jezusa wypełniły się obietnice proroków¹⁸. Klasycznym przykładem zastosowania zasady „zapowiedź—wypełnienie” jest opis zwiastowania (Łk 1, 26—38). Aby przedstawić w sposób zrozumiały dla swych adresatów tajemnicę zwiastowania oraz uwypuklić jej sens teologiczny, Łukasz wykorzysta terminologię i obrazy biblijne. Pierwsza grupa tekstów, które wykorzystuje, to teksty mówiące o objawieniu się Jahwe przez pośrednictwo anioła w celu powierzenia człowiekowi wybranemu przez Boga jakiejś misji. Anioł Jahwe ukazał się Mojżeszowi w krzaku ognistym, aby mu powierzyć misję wyzwolenia Izraela z niewoli egipskiej (Wj 3, 1—22). Gdy się Mojżesz wymawia, Jahwe zapewnia, że będzie z nim i daje mu znak. Mojżesz przyjmuje misję: *oto pójdę*¹⁸. Struktura literacka tego opisu jest identyczna z opisem zwiastowania. Spotyka się te same elementy: anioł, misja, uchylanie się od tej misji, obietnica pomocy Bożej, przyjęcie misji. Podobną strukturę literacką spotyka się w opisie powołania Gedeona (Sdz 6, 11 n.). Na szczególną uwagę zasługuje formuła *ja będę z tobą*, występująca we wszystkich trzech opisach (Wj 3, 12; Sdz 6, 12; Łk 1, 28). Wydaje się jednak, że w opisie zwiastowania, bardziej jeszcze inspirował się Łukasz opisem objawienia się Anioła Jahwe Abrahamowi (Rdz 18, 1—33). Wyśłannik Boży zapowiada, że Abraham otrzyma syna z bezpłodnej Sary (18, 14 n.). Analogie są uderzające. Spotyka się te same formuły (Rdz 18, 14; Łk 1, 18. 37). Drugą grupę tekstów, na których mógł wzorować się Łukasz w literackiej prezentacji zwiastowania, stanowią teksty zapowiadające czasy mesjańskie i eschatologiczne. Na szczególną uwagę zasługuje tekst Sofoniasza proroka (3, 14—17): *Raduj się (haïre) Cóрко Syjonu! ... Pan Bóg twój w tobie* (3, 14. 17). Są to słowa Jahwe skierowane do Jeruzalem, którą przedstawia prorok jako Córkę Syjońską. Zapowiada jej nadejście zbawienia mesjańskiego. Łukasz zaś wkładając te słowa w usta anioła uczy, że Maryja jest symbolem Izraela, któremu Jahwe zapowiedział

¹⁶ Por. E. Lohse, *Lukas als Theologe der Heilsgeschichte*, *Evangelische Theologie* 14 (1954) s. 256—275.

¹⁷ *Dzieciństwo Jezusa*, w: *Biblia Dzisiaj*, Kraków 1969, s. 259.

¹⁸ Por. Ks. S. Łach, *Księga wyjścia*. Wstęp — Przekład z oryginału — Komentarz, Poznań 1964, s. 101 n.

nadejście zbawienia. W opisie zwiastowania można jeszcze spotkać wyraźne nawiązanie do księgi Daniela (9, 13). Anioł Gabriel ukazuje się Danielowi i mówi: *Ty bowiem jesteś mężem umiłowanym (ele-einos)*. Jest to jedyne miejsce w Starym Testamencie, gdzie występuje Gabriel. Termin zaś *ele-einos* ma to samo znaczenie co *kecharitōmenē* u Łukasza (1, 28). Identyfikacja jest również przedmiot tych dwu zwiastowań: eschatologiczne przyjście Jahwe. W objawieniu danym Marii realizuje się zapowiedź księgi Daniela¹⁹.

Przez taki sposób wykorzystania Starego Testamentu Łukasz zestawił wydarzenia z życia Jezusa w ścisłej relacji z wielkimi tematami Starego Przymierza. Pokazał przez to, że wydarzenia te pozostają w ścisłym związku ze świętą historią zbawienia. I znowu zasada „zapowiedzi—wypełnienia” spotyka się tu z zasadą jedności i kontynuacji obydwu Testamentów²⁰.

Św. Paweł stosuje obydwie te sposoby wyjaśnienia tajemnicy Chrystusa w oparciu o Stary Testament. W wielkich listach spotyka się dość często cytaty wyraźne (Rz 3, 4; 3, 9—18; 9, 25—29; 10, 19—21; 11, 7—9; 15, 9—12; 1 Kor 1, 19; 2 Kor 6, 16—18; Gal 4, 27). Natomiast w listach więziennych często czyni aluzje do Starego Testamentu, korzysta z jego terminologii. Klasycznym przykładem jest hymn chrystologiczny Flp 2, 5—11, który przepełniony jest terminologią i aluzjami do Iz 52, 13—53, 12. Przez to odwoływanie się do pieśni Deutero — Izajasza św. Paweł wyjaśniał i przybliżał swoim wiernym dzieło zbawcze Jezusa Chrystusa²¹.

Głębsze wniknięcie w stosowanie przez autorów Nowego Testamentu zasady „zapowiedzi i wypełnienia” dało nam poznać niektóre specyficzne cechy tej egzegezy, wyróżniające ją od egzegezy współczesnej. Egzegeza Kościoła pierwotnego bardzo mocno akcentowała charakter prorocki Starego Testamentu. W księgach Starego Testamentu, począwszy od Prawa a skończywszy na Pismach, Bóg przed wiekami zapowiedział Chrystusa i Jego dzieło zbawcze. Bardzo różnorodne teksty Starego Testamentu łączą oni bezpośrednio z Chrystusem i z wydarzeniami Jego życia. On wypełnił Pismo w całości i w szczegółach. Pismo bowiem o Nim mówiło, zapowiadało Jego naukę i dzieło. Egzegeza współczesna jest w tym punkcie bardziej

¹⁹ Por. S. M. Iglesias, *El Evangelio de la Infancia en S. Lucas y las infancias de las heroes biblicos*, Estid. Bibl. 16 (1957) 329—382, R. Laurentin, *Structure et théologie de Luc I—II*, Paris 1957, s. 64—71. Ks. J. Kudasiewicz, *Harmonia obydwu Testamentów*, s. 68 n. Tenże, *Ewangelie synoptyczne*, s. 212—214, 273—276. J. Daniélou, *Les Evangiles de l'Enfance*, s. 21—41.

²⁰ Por. J. Daniélou, *Tamże*, s. 8.

²¹ Por. K. Romaniuk, *De themate Ebed Jahve in soteriologia Sancti Pauli*, Catholic Biblical Quarterly 23 (1961) 14—25.

powściągliwa²². Nie dopatruje się ona już tak, jak egzegeza Kościoła pierwotnego, prawie we wszystkich tekstach Starego Testamentu zapowiedzi Chrystusa i Jego dzieła. Drugą cechą specyficzną w stosowaniu zasady „zapowiedź—wypełnienie” jest pewna dwutorowość. Raz bardzo mocno autorzy trzymają się tekstu Starego Testamentu w jego znaczeniu literalnym, kiedy indziej zaś traktują tekst biblijny dosyć dowolnie, adaptując go nawet do rzeczywistości chrześcijańskich. W tekście odnajduje się to, o czym wie się już w świetle wypełnienia. Takie patrzenie na Stary Testament różni się również od egzegezy współczesnej. Jeżeli bowiem Stary Testament zawiera prawdziwe zapowiedzi prorockie, to winny one być wyrażone w sensie literalnym, a nie tylko obecne jedynie w intencji Bożej poza literą tekstu. Mówiąc jednak o egzegezie pierwotnej trzeba pamiętać o tym, że twórcy jej i reprezentanci obdarzeni byli specjalnym charyzmatem oraz byli oni świadkami objawienia, które jeszcze nie było zamknięte. Chrystus otworzył ich umysły, by rozumieli Pisma. Dzięki temu charyzmatowi byli uprawnieni sięgać poza literę tekstu natchnionego, aż do intencji i zamiarów samego Boga — głównego autora Pisma. Sam Bóg bowiem może dać taką znajomość Pisma. Apostołowie mieli możliwość, aby odkrywać objawione myśli Boże ukryte za literą tekstu²³. Dlatego właśnie jest różnica między sytuacją egzegety Nowego Testamentu a egzegety współczesnego.

c) Zasada typologii

J. Daniéλου swej pięknej książce o typologii biblijnej nadał bardzo znamienity tytuł: *Sacramentum futuri*²⁴. Figury i instytucje Starego Testamentu obok swego znaczenia własnego w historii zbawienia były równocześnie znakami (*sacramentum*) rzeczy przyszłych (*futuri*). „Przepowiedanie apostoelskie — pisze Daniéλου — w wielkiej swej części miało za przedmiot wykazanie realizacji tych figur w Jezusie z Nazaretu. Można przypuszczać, że używano specjalnych zbiorów (*Testimonia*), gdzie zebrane były te figury”²⁵. Już więc egzegeza apostoelska odkryła przedziwną odpowiedniość między rzeczywistościami i tajemnicami chrześcijańskimi a rzeczywistościami opisanymi w Starym Testamencie. Odpowiedniość tę odkrywamy przy pomocy Pisma św. Była ona bowiem celowo zamierzona przez Ducha Św., który inspirował autorów biblijnych. Dzięki temu właśnie

²² Por. Ks. L. Stachowiak, *W poszukiwaniu chrześcijańskiego sensu Starego Testamentu*, Ateneum Kapłańskie 72 (1961), s. 421. Ks. S. Łach, *Geneza mesjanizmu biblijnego*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 23 (1970) 161—179.

²³ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 336—344. P. Grélot, *Sens chrétien de l'Ancien Testament*, s. 22.

²⁴ J. Daniéλου, *Sacramentum Futuri. Etudes sur les origines de la typologie biblique*, Paris 1950.

²⁵ Tamże, s. 257.

osoby, wydarzenia i instytucje Starego Testamentu zapowiadały w sposób obrazowy Chrystusa i Jego dzieło. W świetle tych obrazów, figur i wydarzeń można łatwiej zgłębić sens i znaczenie tajemnicy Chrystusa i Kościoła²⁶. W stosowaniu typologii biblijnej na przestrzeni całego Pisma można dojrzeć pewną ewolucję. Punktem wyjścia tej ewolucji są księgi proroków. Całe dzieło proroków zawiera dwa zasadnicze aspekty: przypomnienie wielkich dzieł Bożych dokonanych w przeszłości w celu ugruntowania wiary w wielkie dzieła przyszłości. Krótko mówiąc ściśle powiązanie pamiętki — wspomnienia z prorocstwem. I tak prorocy przypominają podstawowe dzieła Boże przeszłości jak Stworzenie, Raj, Potop, Wyjście, Przymierze, a równocześnie mówią o nowym Stworzeniu, Przymierzu, czy Wyjściu. Drugim etapem ewolucyjnym jest przepowiadanie apostoelskie. Pierwsi głosiciele dobrej nowiny wykorzystują już cały dorobek Starego Testamentu, nawiązują do nauczania Jezusa oraz patrzą na realizację figur w świetle tajemnicy paschalnej. Trzeci etap w rozwoju typologii stanowią pisarze Nowego Testamentu. U nich typologia biblijna znajduje swoje ukoronowanie teologiczne i literackie. Cały ten dorobek przejmą i rozwiną Ojcowie Kościoła oraz liturgia²⁷.

Typologia biblijna w ostatnim etapie swojego rozwoju ulega pewnemu zróżnicowaniu w zależności od autorów i tendencji teologicznych przez nich reprezentowanych. Zróżnicowanie to ma charakter teologiczny i literacki. Jeżeli chodzi o zróżnicowanie teologiczne, to na szczególną uwagę zasługują ewangelie Mateusza i Jana. Pierwsza widzi realizowanie się figur w życiu Jezusa Chrystusa i w Kościele jako nowym Ludzie Bożym i prawdziwym Izraelu²⁸. Druga zaś zwraca uwagę na wypełnienie się typów Starego Testamentu w sakramentach Kościoła.

Jeżeli zaś chodzi o zróżnicowanie literacko-teologiczne, to linia demarkacyjna przechodzi w inny sposób. Pierwszą grupę stanowią te teksty, które w sposób wyraźny wydarzenia i instytucje Nowego Testamentu łączą z zapowiadającymi je figurami Starego Testamentu. I tak przejście przez Morze Czerwone jest dla św. Pawła typem chrztu (1 Kr 10, 1—13). *A wszystko to przydarzyło się im jako zapowiedź (typikôs) rzeczy przyszych, spisane zaś zostało ku pouczeniu nas, których dosięga kres czasów* (1 Kor 11, 11). Dla św. Piotra natomiast wody potopu były zapowiedzią chrztu: *Gdy za dni Noego cierpliwość Boża oczekiwiała, a budowana była arka, w której niewielu, to jest osiem dusz, zostało uratowanych przez wodę. Teraz również zgodnie z tym wzorem (antitypon) ratuje was ona w chrzcie...* (1 P 3, 21).

²⁶ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 489—513. P. Grelot, *Sens chrétien de l'Ancien Testament*, s. 23—27.

²⁷ Por. J. Daniélou, *Sacramentum Futuri*, s. 14, 257.

²⁸ Por. W. Trilling, *Das wahre Israel. Studien zur Theologie des Matthäusevangelium* (Erfurter Theologische Studien 7), Leipzig 1962, Ks. J. Kudasiwicz, *Ewangelie synoptyczne*, s. 226 n.

Wody potopu były typem chrztu nie w tym znaczeniu, że zatopiły grzeszników, lecz jedynie w tym sensie o ile unosiły (Rdz 7, 18) arkę na falach potopu, zachowując ją od zniszczenia. Podobnie zbawia i ratuje od zguby woda chrztu. Dla św. Jana wreszcie manna na pustyni jest figurą eucharystii (J 6)²⁹.

Drugi rodzaj stosowania egzegezy typologicznej w Kościele pierwotnym jest bardziej subtelny i ukryty. Odkrywamy go dzięki głębszej analizie literackiej dzieła i zestawienia go z odpowiednimi tekstami Starego Testamentu. Klasycznym przykładem jest ewangelia św. Jana. Ewangelista tak dobrał fakty z życia Jezusa i tak je zestawił, aby dały się upodobnić do wydarzeń Wyjścia z Egiptu. Opis życia Jezusa odtwarza w pewien sposób historię uwolnienia z Egiptu. U podstaw tego zestawienia leży typologia Mojżesz—Chrystus. Oto niektóre paralelizmy. Na początku swej publicznej działalności Mojżesz zostaje posłany przez Boga do ludu, aby go wybawić z niewoli egipskiej (Wj 3, 7—10. 16—17). Podobnie na początku publicznej działalności Chrystusa, Jan Chrzciiciel świadczy, że Jezus posłany został przez Boga, aby zgładzić grzechy świata (J 1, 29—34), uwalniając rodzaj ludzki z niewoli grzechu (J 8, 32—36). Mojżesz otrzymuje od Boga władzę działania znaków (Wj 4, 8 n.), a szczególnie moc zamiany wody Nilu w krew (Wj 4, 2—9). Lud zaś widząc znaki uwierzył w misję Mojżesza. Podobnie i Jezus gromadzi pierwszych uczniów, czyni wobec nich cud zamiany wody w wino. Ewangelista informuje, że uwierzyli w niego uczniowie z powodu znaku (J 2, 1—11). Po rozbiciu namiotów w Rafidim Izraelici szemrzą przeciw Mojżeszowi z powodu braku wody. Bóg nakazuje mu uderzyć laską w skałę, po czym wypływa woda (Wj 17, 1—7). W święto namiotów Żydzi szemrą przeciw Jezusowi i chcą Go zabić (J 7, 1 n.). W mowie wygłoszonej w to święto Jezus zaprasza wszystkich pragnących, aby przyszli i pili. Św. Jan zestawiając wydarzenie z życia Jezusa i wydarzenia Wyjścia oparł się na zasadzie typologii. Przy pomocy tamtych wydarzeń starał się głębiej wyjaśnić wydarzenie Jezusa. Mojżesz był pośrednikiem Starego Przymierza, przez które Bóg zjednoczył się z ludem wybranym. Jezus Chrystus pośrednik Nowego Przymierza definitywnie złączył z Bogiem cały rodzaj ludzki więzami wzajemnej miłości³⁰.

²⁹ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 495 n.

³⁰ Por. M. E. Boismard, *L'Evangile à quatre dimensions*, *Lumière et Vie* 1 (1951/52) 94—114. F. M. Braun, *L'Evangile de saint Jean et les grandes traditions d'Israël*, *Revue Thomiste* 60 (1960) 165—184; 335—363. Ks. J. Kudasiewicz, *Harmonia obydwu Testamentów*, s. 61 n. Zdaniem niektórych egzegetów św. Jan w strukturze swej ewangelii chciał wykazać również paralelizm między dziełem stworzenia Bożego, przedstawionym w Heksaemeronie a dziełem mesjańskim Chrystusa jako nowym stworzeniem. Zob. M.-E. Boismard. *Le prologue de Saint Jean* (*Lectia divina* 11), Paris 1953, s. 135—138.

Zasada typologii naświetla wprawdzie wszechstronnie tajemnicę Chrystusa, ale stosowana w sposób nieumiarkowany niesie w sobie pewne niebezpieczeństwa. Relacje istniejące między ekonomią Starego i Nowego Przymierza może zredukować do zwykłej odpowiedności znaków, obrazów, figur. Grozi więc niebezpieczeństwo zatracenia historycznej perspektywy ekonomii zbawienia. W tej historii zbawienia figury i instytucje, zanim stały się znakami wydarzeń przyszłych, miały do odegrania własną rolę w ekonomii zbawienia. Egzegeza literalna i historyczna lepiej uwypukla tę ich rolę. Następnie w egzegezie typologicznej istnieje wielkie niebezpieczeństwo zestawiania odpowiednich figur, bardziej na płaszczyźnie literackiej niż historycznej³¹.

3. INTERPRETACJA KOŚCIOŁA PIERWOTNEGO A INTERPRETACJA WSPÓŁCZESNA

Po zapoznaniu się z interpretacją tajemnicy Chrystusa w Kościele pierwotnym w oparciu o ideę jedności dwu Testamentów, należy na koniec zapytać jakie znaczenie ma ta interpretacja dla współczesnej egzegezy naukowej i liturgicznej.

W egzegezie Kościoła pierwotnego istniało powszechne przekonanie, że w Jezusie Chrystusie Bóg przemówił do ludzi (Hbr 1, 2), objawił im swe plany zbawienia i zawarł z nimi nowe Przymierze. W tej perspektywie pokolenie apostoelskie patrzyło na cały Stary Testament, znajdując w nim zapowiedź oraz przygotowanie historyczne i typologiczne przyszłego Zbawiciela. Stąd takie mocne akcentowanie kontynuacji i jedności dwu Testamentów. W takim odczytaniu i egzegezie Starego Testamentu egzegeci czasów apostoelskich cieszyli się specjalnym charyzmatem (Łk 24, 25). Dzięki temu egzegezę tę można nazwać egzegezą duchową. Jako egzegeza charyzmatyczna jest bowiem dziełem Ducha Św. Jest duchowa i dlatego, że w Starym Testamencie widzi dwa wymiary: jeden według litery, drugi według ducha (2 Kor 3, 6—7). Wreszcie pierwszorzędne miejsce daje sensowi typologicznemu, który często określa się jako sens duchowy³².

Współczesna egzegeza naukowa historyczno-krytyczna nie jest egzegezą charyzmatyczną ani duchową. Jeżeli jednak egzegeza ta chce poprawnie odczytać sens teologiczny Pisma św. musi być obeznaną z interpretacją Kościoła pierwotnego. Niemniejsze usługi — pisze ks. K. Romaniuk — oddają teologii biblijnej egzegetyczne studia nad typologiami biblijnymi. Poprawność teologiczna interpretacji Nowego Testamentu zależy w głównej mierze od właściwego

³¹ Por. C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 504—513.

³² Tamże, s. 515—530.

zrozumienia tematów — typów ze Starego Testamentu. Nie należy bowiem zapominać, że pisarze natchnieni Nowego Testamentu żyli Biblią i myśleli jej kategoriami na codzień. Niektórzy spośród ewangelistów dają tego dowody, stwierdzając co chwila, że na ich oczach wypełnia się Pismo, inni czynią to w sposób bardziej dyskretny, lecz również względnie łatwo dostrzegalny”³³.

Jak wielkie znaczenie egzegeza apostołska posiada dla egzegezy liturgicznej świadczą homilie Ojców Kościoła, które tak bardzo szeroko wykorzystują zasadę typologii³⁴. A więc i współczesna egzegeza liturgiczna może wiele skorzystać z egzegezy Kościoła pierwotnego. Pierwsza nauka: najlepszą inicjacją w tajemnicę Chrystusa i Kościoła jest Pismo św. Wyraził to dobitnie św. Augustyn: „In Scripturis discimus Christum, in Scripturis discimus Ecclesiam” (Ep 105, 14). Jeżeli zaś, jak uczy Konstytucja o Liturgii, liturgia Kościoła jest kontynuacją świętej historii zbawienia, to najlepszym i jedynym wtajemniczeniem w tę historię zbawienia, podobnie jak w czasach apostołskich jest Pismo św. Słowa Pisma bowiem wyjaśniają sens zbawczy rytów i znaków liturgicznych. Co więcej święta historia zbawienia ma charakter linearny. Wielkie wydarzenia zbawcze dokonały się raz i więcej się już nie powtarzają. Chrystus *raz umarł za wszystkich* (Hbr 7, 27; 9, 12; 10, 10; 1 Kor 15, 6). Wydarzenie to jest niepowtarzalne. Podobnie było z wielkimi wydarzeniami Starego Testamentu. Wydarzenia te jednak były aktualizowane w kulcie ludu wybranego. Ta aktualizacja wydarzeń zbawczych nie dokonywała się w formie mitycznego dramatu, lecz przez słowa, które opowiadały o tych wydarzeniach i wyjaśniały znaki kultu. Słowo odgrywało tu rolę decydującą i konieczną. Wielkie dzieła Boże historii zbawienia stają się aktualne w kulcie dzięki słowu, które je przypomina i proklamuje. Przez pośrednictwo tego słowa wierni wchodzą w kontakt z Panem historii zbawienia³⁵. Podobną rolę pełni słowo Pisma w liturgii chrześcijańskiej. I chyba w tym punkcie dochodzi do najgłębszego spotkania Biblii z liturgią.

Druga nauka, jaką może dać egzegezie liturgicznej interpretacja apostołska, polega na dowartościowaniu zasady jedności obu Testamentów. Tajemnicę Chrystusa najlepiej i najpełniej możemy wyjaśnić uwzględniając zasadę jedności obu Testamentów. Tylko przy takiej bowiem egzegezie patrzymy na Chrystusa i Jego dzieło w perspek-

³³ Ks. K. Romaniuk, *Teologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 403. Tenże, *Wprowadzenie metodologiczne do Nowego Testamentu* (Sprawy Biblijne XVIII), Poznań 1966, s. 63—67.

³⁴ Por. J. Daniéλου, *Sacramentum Futuri*, s. X—XI. Tenże, *Bible et Liturgie. La théologie biblique des Sacraments et des fêtes d'après les Pères de l'Eglise*. (Lex Orandi 11), Paris 1958.

³⁵ C. Larcher, *L'actualité chrétienne de l'Ancien Testament*, s. 394—397.

tywie historii zbawienia. Widzimy wymiary historyczne chrześcijaństwa. Nowe Ordo Lectionum daje nam wielką szansę takiej właśnie interpretacji tajemnicy Chrystusa³⁶. Twórcy nowego Ordo w zestawie czytań uwzględnili egzegezę apostołską. W czytaniach zharmonizowanych wykorzystali wszystkie zasady wypracowane w Kościele pierwotnym: zasadę jedności i kontynuacji, zasadę „zapowiedzi—wypełnienia” oraz zasadę typologii. Znajomość więc interpretacji Kościoła pierwotnego może bardzo ułatwić pracę nad homilią do nowych zestawów czytań mszalnych³⁷.

Kielce

KS. JÓZEF KUDASIEWICZ

Ks. Bolesław Kosecki

INTELLIGENTIA MYSTERII W POSOBOROWEJ TEOLOGII LITURGII

Podjęta przez Sobór Watykański II i realizowana konsekwentnie w Kościele reforma liturgii niesie ze sobą szereg zagadnień, które wymagają nowego przemyślenia, nowego spojrzenia — jeśli tak rzecz można — na rzeczy, które dotąd zdawały się być zrozumiałe i jasne. Zagadnienia te stają zarówno przed artystą czy architektem, pracującym nad konstrukcją kościoła lub ołtarza, jak i przed liturgistą, opracowującym nowe obrzędy, oraz teologiem i katechetą, ukazującym treść liturgicznych tekstów. Konstytucja o liturgii zaleca wprawdzie w artykule 34: „Obrzędy niech się odznaczają szlachetną prostotą, niech będą krótkie i jasne ... dostosowane do pojętności wiernych, aby na ogół nie potrzebowały wielu wyjaśnień”. Niemniej, przy całej prostocie obrzędów, liturgia zawsze zachowa swój cha-

³⁶ Było to zresztą głównym założeniem nowego Ordo jak wynika ze wstępu: „Quaelibet Missa tres exhibet lectiones: primam ex Antiquo Testamento, alteram ex Apostolo... tertiam ex Evangelio Hac ratione optime illustratur unitas utriusque Testamenti et historiae salutis, cuius centrum est Christus in suo paschali mysterio recolendus: quod unum e praecipuis obiectis catecheseos esse debet. Ceterum, haec distributio respondet antiquae traditionis, quae diu etiam in Occidente servata fuit”. *Ordo Lectionum Missae*, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis MCMLXIX, s. IX. Tłumaczenie polskie zob. *Posoborowe prawodawstwo kościelne* (Dokumenty prawno-liturgiczne t. II, z. 3). Warszawa 1970, s. 180.

³⁷ Por. P. M. Guillaume, *Pourquoi une lecture de l'Ancien Testament*, w: *Assemblées du Seigneur* (Deuxième Série, No 3. Lectionnaire dominical), Paris 1969, s. 31—47. J. M. R. Tillard, *Proclamation de la Parole et événement sacramentel*, Tamże, s. 83—115. Ks. W. Świerżawski, *Więcej Pisma świętego w liturgii*, *Znak* 22 (1970) 676—685, *szcz.* s. 684—685.